

BİZİM OBLOMOVLAR: DESTANLARIMIZIN TEMBELLERİ

Dursun Ali Tökel

- Birisi bize “Edebiyat ve tembellik denildiğinde aklınıza ilk gelen şey nedir?” diye bir soru sorsa eminim pek çoğumuz hemen “Oblomov” diyecektir. Rus yazar İvan Gonçarov’un bu ünlü romanı dünya edebiyatına eşine az rastlanır bir tembel karakter kazandırmıştır. Gerçi Oblomov için sadece “tembel” demek yetersiz bir nitelemedir: Onun tavrı ve gösterdiği davranış biçimleri tembellik ötesi bir durumdur: *“Toplumsal bir kaderin Oblomov’u içine düşürdüğü bu kaçınılmaz uyuşmayı rastgele bir tembellikle karıştırmamak gerekir. Tembel, işten kaçan ve işsizlikte mutluluğu bulan adamdır. Oblomov ise hiçbir zaman işe giremeyen, işsizlikten de zevk alamayan bir adamdır.”*¹

Oblomov romanı yayımlanmasından sonra o kadar etkili olmuştur ki daha sonraları tembellik kavramsal olarak bu romanın kahramanıyla anılmıştır: Oblomovizm. Peki, nedir Oblomovizm?

*“Oblomov bir çiftlik sahibidir ama ekip dikme işlerinden anlamaz, hesap işleri Oblomov’un uğraşamayacağı kadar yorucudur ve bu konu ile ilgilenmez, kâhyasının gönderdiği hesapları kabullenir. Memuriyet hayatından kısa sürede ayrılır, başladığı her işten kısa sürede sıkılır ve bıkkınlık duyar. Oblomov Rus toplumuna has bir hastalıktır. Ve bu hastalığın adı Oblomovizm’dir...”*² Daha sonraları dünya edebiyatında Oblomovizm, “Rus toplumuna özgü bir hastalık” nitelemesi olmaktan çıkar ve benzer durumları ve kişileri ifade için kullanılır hâle gelir.

1 “Önsöz”, İvan Gonçarov, *Oblomov*, Çev.: Sabahattin Eyüboğlu-Erol Güney, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2019, s. 1.

2 Kemal Göz, “Vurun Kahpeye ve Cemile Bağlamında Tip ve Karakterlerin Karşılaştırmalı İncelemesi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 9, S 1, s. 541 (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/942905>).

Oblomov ile ilgili yazılan yazıların bir dökümünü yapmak imkânı bulabilseydik acaba kaç ciltlik bir yekûnla karşılaştırdık? Eminim bunu yüzlerce ciltle ifade etmek zorunda kalacaktık.

Bir vesile Oblomov ile ilgili bir yazı okurken aklıma şu soru düştü: Acaba bizim edebiyatımızda tembellikle ilgili bir karakter, bir edebî metin, yazı, şiir, hikâye var mıdır ki? İnsan bir merak etmeye görsün, aklına düşen bir müddet sonra muhakkak önüne düşüyor. Bizim edebiyatımızda da meğer ne tembel/tembelik metinleri varmış da haberimiz yokmuş! Sonra dedim ki keşke bunlar derlenseymiş de hepsi bir araya getirilseymiş. Belki de yapıldı da ben bilmiyorum.

Sonra bu metinler üzerine yapılmış çalışmalar var mıdır, diye bir araştırıyım dedim. *Google*'a müracaat ettiğimizde karşımıza çıkanlar daha ziyade psikiyatride tembellik hastalığı ve bunun tedavi yöntemleri ile bir de kitaba, Gotthold Ephraim Lessing'in "*Sevme, içme ve tembellik dışında, Tembellik edelim her şeyde.*" sözü epigraf yapılan, "Önsöz"de, Vedat Günyol'un "*Tembellik Hakkı, kapitalist düzenin kıyasıya eleştirisi, devrimci yazının başyapıtı, sosyalizmin klasığı niteliğiyle, Komünist Manifesto'dan sonra, tüm Avrupa dillerine en çok çevrilmiş olma onurunu taşıyor.*" sözleriyle sunulan Karl Marks'ın damadı, Fransız sosyalist yazar ve düşünür Paul Lafargue'ın *Tembellik Hakkı: Yıkıcı Bir Dogma* adlı ünlü eseri.

Yani sözün özü bizim tembellerle ilgili bir şeye rastlamak mümkün olmadı. Bu, tabii ki "*Google*'da yoksa, çalışma da yoktur!" anlamına gelmiyor. Bizim kastımız ilk görünen durumun tespitini yapmak.

Peki kimdir bizim tembeller?

Bizim tembellerle kastettiğimiz şey, Türk edebiyatında tembelliği anlatan metinlerdeki tembellerimiz. Bunu araştırınca karşımıza öncelikle bir *Tembellik Destanı* hatta destanları çıkıyor. Sonra *Tembel Ahmet* adlı ünlü bir masalımız görülüyor. Biraz daha uzun bir araştırma zahmetine katlansak kim bilir daha ne metinlerimiz var. Oblomov'a gösterdiğimiz ilgiyi biraz da bizim edebî mirasımıza göstersek kim bilir daha ne eserlerle karşılaşacağız.

Tembel Ahmet

Tembellik yazımıza öncelikle bu başlığı taşıyan masalımızı anarak ve kısaca tanıtarak başlayayım.

Ahmet adında, annesiyle beraber yaşayan tembel mi tembel bir genç varmış. Onu yaşadığı ülkenin padişahının da üç kızı varmış. Bu üç kız evlenmek istediklerini belirtmişler. Babası da bunlara kimlerle evlenmek istediklerini sormuş. Büyük ve ortanca kızın istekleri padişah babaya makul gelmiş ama en küçük kızın istekleri babası o kadar kızmış ki, "Seni memleketimin en tembel insanıyla evlendireyim de gör sen!" demiş. Sonra adamlarını çağırması ve "ül-

kenin en tembel, en uyuşuk, en aptal, en ham, en işe yaramaz adamına kızını vermek istediğini bildir”miş.³

Ahmet o kadar tembelmiş ki, saraydan gelen davulcuların sesinden rahatsız olur ve kulaklarını kapatmaya üşenir de annesine dermiş ki: “*Ana gel de şu kulaklarımı tut, dışarıda bağırıp duruyorlar, kulağımı çınlatıyorlar rahatsız oluyorum.*”

Padişahın, ülkenin en tembel insanını aradığını duyan Ahmet’in annesi bunu büyük bir fırsat bilmiş ve hemen oğluna saraya gidebilirse padişahın damadı olabileceğini söylemiş. Tabii Ahmet’in aklı yatmamış bu işe. Ama sonra annesi dayanamamış ve ülkesinde ondan daha tembel olmadığını bildiği için oğlunu sırtlanıp saraya götürmüş. Sonuçta, “Oğlanın su katılmamış tembelliği karşısında padişah kararını vererek dik başlı küçük kızını Tembel Ahmet’le evlendirmiş.”⁴

Zavallı prenses, sen saraydan çık ve bir tembelin karısı ol, dayanılacak hâl değilmiş bu tabii ki. Evlenmesine rağmen Ahmet’in tembelliği devam ediyormuş: “Evlendikten hemen sonra Tembel Ahmet eskisi gibi yaşamayı sürdürür: ‘Gene bir şey istedi mi sallanmaya başlıyor, anası koşup gelerek isteyebileceği şeyleri saymaya başlıyordu. Hemen yerine getiriyordu istediğini. Padişah kızı bir köşeye çekilip bakıyor, kendi kendini yiyordu. Ama kızdığını belli etmiyordu şimdilik.’”⁵

Prensese bakmış Ahmet’in çalışacağı yok, bir gün eline bir sopa alıp, “eğer işe gidip çalışıp çabalayarak eve para getirmezse bir daha bu eve giremeyeceğini” söyleyince ödü kopan Ahmet mecburen evden fırlamış ve muhtelif işlerde çalışarak para kazanmaya başlamış. Daha sonra çok farklı maceralar yaşayarak akıllı, çalışkanlığı ve zekâsı sayesinde çok zengin bir adam olmuş.

Masalı kısaca böyle özetleyelim. Ahmet daha sonra kayınpederi olan padişahın halefi olarak padişah bile olmuş. “Padişahın ısrarıyla tahta geçen Tembel Ahmet, ülkeyi çok iyi yöneten, değerli bir devlet adamı oldu. Ülkesini yıllar boyunca çok güzel yönetti, çalıştı, didindi, büyük işler yaptı, ülkeyi sürekli barışa kavuşturdu, herkese sevdirdi kendini.”⁶

Nereden nereye!

Bu masal bize ne anlatıyor? Çok basitçe söyleyelim; dünyanın en tembel insanı bile olsa, biraz çaba ile dünyanın en çalışkan, üretken ve kazançlı kişisi olabilir. Masalı okuduğunuzda bunu rahatlıkla görüyorsunuz; kâh şansı kâh zekâsı kâh insanların yardımı Ahmet’i öylesine zengin ediyor ki şaşmamak mümkün

3 Nedret Öztokat, “Anadolu Masalına Göstergibilimsel Bir Bakış”, Millî Folklor, Yıl: 27, S 108, s. 67 (<https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=108&Sayfa=57>).

4 Öztokat, *age.*, s. 67.

5 Öztokat, *age.*, s. 68.

6 Öztokat, *age.*, s. 70.

değil! Peki bunların başlangıcı nasıl oldu? Prensese karısının onu çalışmaya -biraz da tehditle- teşvik etmesiyle oldu. Tembel, fakir ve adam yerine konmayan Ahmet; çalışkan, çok zengin ve ülkenin en değerli kişisi -padişah- olur mu? Olur. Bu sadece masallarda olmaz. Masallarda takdir ve teşvik edilen yöntem normal hayatta da uygulansın, burada da olur.

Masalın başlangıç hâline son hâline bakınca Ahmet'in durumu, tam da büyük şairimiz Rûhî-i Bağdâdî'nin şu beytinde dediği duruma evriliyor: *Mert olanlar ekmeğini bu âlemde taştan çıkarırlar:*

*Kalb-i dildârı vefâ vü mihre nem itsem nola
Merd olan âlemde taştan rızkını ihrâc eder⁷*

Tembellik Destanı

"Tembelin de destanı mı olurmuş?" dediğinizi duyar gibiyim. Varmış. Ben bu yazıda bir tanesinden bahsedeceğim, belki başka yerlerde de tembel tembel yatıyor bu destanlar da himmet ehli araştırmacıların gayretini bekliyordur.

Önce "destan" kavramına bir açıklık getirelim. Destan dendiğinde hepimizin aklına, milletlerin başlangıç zamanlarında olağanüstü kahramanların, milletlerin varlık yokluk savaşı verdiği olağanüstü çağların, olağanüstü hikâyelerinin anlatıldığı büyük metinler geliyor. *Oğuz Kaan Destanı* gibi, *Gılgamış Destanı* gibi, *İlyada Destanı*, *Mahabharata Destanı*, *Yaratılış Destanı*, *Göç Destanı* vb.

Edebiyatımızda "destanlar" deyince sadece bunlar anlaşılıyor elbette. Bir de âşık edebiyatımızda şairlerimizin çeşitli kişiler, olaylar, kavramlar hakkında dörtlükler hâlinde söylediği şiirler var ki bunların pek çoğu birer şaheser niteliğinde insan/devir/hâl/varlık okumaları. Maalesef çok ihmal ettiğimiz bu metinler aslında çağlar boyunca şairlerimizin toplumumuza, insanımıza, varlık algımıza tuttuğu müthiş eleştirel aynalar. Zannımca her birinin üzerinde detaylı bir şekilde durulması gerekiyordu. En azından *Oblomov*'a gösterdiğimiz ihtimam kadar önem ve değer vermemiz gerekiyordu. Onlardan kendimizi tanıma, kendimizi yeniden inşa ve ihya etme anlamında ziyadesiyle yararlanacağımız kanaatini taşıyordum.

Destanın içeriği, tabii ki sadece bizim yukarıda bahsettiğimiz kadar kısa bir tanımla anlatılamaz. Önce ehli tarafından yapılmış ayrıntılı bir tarifini verelim. Destan nedir?

"Âşık Tarzı şiir geleneğinde destanlar, büyük çoğunluğu 11 ve 8 heceli koşma, çok az kısmı mani ve pek nadir olarak da divan şeklindeki örneklerine rastlanan, 5 veya 7 dörtlükten aşağı olmamak şartıyla 130 hatta 150 kıta hacmindeki örnekleri mevcut olan, konu sınırlaması olmaksızın âşık tarafından destan yapmaya değer bulunan bir vak'ayı, bir cismi veya kavramı hikâye ederek anlatan ve sözlü kültür

7 Zülküf Kılıç, "Türk Divan Şiirinde Sosyal Eleştiri", Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Elazığ 2008, s. 343 (<https://openaccess.firat.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11508/14608/227282.pdf?sequence=1>).

ortamında, âşığın ele aldığı konuyu anlatım tutumuna bağlı olarak geleneksel âşık havaları eşliğinde icra ettiği nazım türüne destan denmektedir.”⁸

Gelelim destanımıza. Şiiri yayınlayan Kemal Zeki Gençosman bu şiirin şairinin bilinmediği söylemektedir: “Aşağıda okuyacağınız *Tenbel Destanı* da bu ad-sız ve mahlassız şiirlerden biridir.”⁹ Destanımız 15 dördlükten oluşuyor:

TENBEL DESTANI¹⁰

*Alemde bir kolay sanat bulaydım
Para için çekmez idim kasavet
Ya ekmekçi yahut kasap olaydım
Muhtesipten dayak yemek ne hacet*

*Terzi olsam iğnesini tutamam
Hallaç olsam her dem pamuk atamam
Attar olsam ufak tefek satamam
Bezirganlık eylemeğe yok takat*

*Berber olsam gelmez bana müşteri
Üstad gerek kullanmağa neşteri
Katırc’olsam sevkedemem esteri
Uzak yola çekmek ister meşakkat*

*Keçecilik etsem yünü didemem
Mutaf olsam karım değil edemem
Sai olsam uzak yola gidemem
Başa gelir türlü türlü felaket*

*Tıgıcı olsam kılıç silemem
Tüfekçilik etsem delik delemem
Tatar olsam akşamaçak yelemem
Az paraya dahi etmem kanaat*

*Hakkak olsam kazıyamam yüzüğü
Çulha olsam döndüremem neziği
Kalayc’olsam çalkıyamam büzüğü
Kazanç’olsam çekiç ağır ne zahmet*

*Cambaz olsam at üstünde duramam
Zorba olsam kendi kendim uramam
Hayalbazlık etsem perde kuramam
Meddah olsam söyleyemem hikayet*

8 Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 3.

9 Kemal Zeki Gençosmanoğlu, *Türk Destanları*, Hürriyet Yay., İstanbul 1972, s. 343.

10 Bugün bizim “tembel” olarak yazdığımız kelimenin orijinali Farsçada “n” ile “tenbel” biçimindedir. Destanda da adı “Tenbel Destanı” olarak yazılmıştır.

Saraç olsam uyduramam divalı
 Hamal olsam kaldıramam çuvalı
 Çoban olsam kim çalacak kavali
 Koyun kurttan nice bulsun selamet

Pabuçç'olsam astarını dikemem
 Kazaz olsam ibrişimi bükemem
 Kuymc'olsam körüğünü çekemem
 Demircilik dahi pekçe musibet

Boyac'olsam tırnaklarım boyanır
 Nalbant olsam zor işe kim dayanır
 Hamamc'olsam erkenden kim uyanır
 Tellak olsam sıkar beni hararet

Dülger olsam dahi ağaç yonmalı
 Kahvec'olsam halka fincan sunmalı
 Müşteriye fırıl fırıl dönmeli
 Bende yoktur bunun gibi liyakat

Remmal olsam aklım ermez hesaba
 Cinci olsam kim bakacak kitaba
 Cümdi olsam ayak basmam rikaba
 Şeyh olurum edebilsem ibadet

Kadı olsam mahkemede kalamam
 Müftü olsam maslahatı bulamam
 Sofu olsam her dem namaz kılamam
 İmam olsam uymaz bana cemaat

Koltukç'olsam bilmem esvap satmayı
 Avcı olsam bilmem tüfek atmayı
 Katip olsam bilmem kalem tutmayı
 Şair olsam Hak eylese inayet

Derviş olsam ben giyemem külâhı
 Yoldaş olsam kuşanamam silâhı
 Duam budur daim senden İlahi
 Züğürt edip çektirme hiç zaruret¹¹

Metni okuduğumuzda ilk gözümüze çarpan şey, tembel mi tembel bir kişinin çok değişik meslekleri sayarak bunları gerektirdiği sorumluluğun üstesinden gelemeyeceğini bahane ederek tembelleğe bir övgü düzmesi ve zahmetsiz, meşakkatsiz, darlık çekmeyeceği bir hayat özlemine dile getirmesi.

11 Gençosmanoğlu, *age.*, s. 343-346.

Mesele Ne, Tembeli Anlatmak mı?

Peki bu şiirde sadece tembelliği mi konuşmak veya tartışmak gerekir? Elbette hayır, şiire baktığımızda üzerinde araştırmamız, tartışmamız, konuşmamız gereken pek çok mesele var.

Öncelikle bu destanda onlarca meslek adı sayılmaktadır. Türk meslek adları ve bu mesleklerin icra ettiği işler için bile bu şiir eşsiz bir vesika sayılır. Bugün çoğunun artık kalmadığı bu meslekler bir zamanlar çok revaçta idi ki şair bunları bir bir saymış. Peki bunlar hangi meslekler?

Ekmekçi, Kasap, Muhtesip, Terzi, Hallaç, Attar, Bezirgan, Berber, Üstad (neşter kelimesinden dolayı Hekim de olabilir veya eskiden Berberler aynı zamanda neşterle hacamat da yaparlardı, o kastediliyor olabilir.), Katırcı, Keçeci, Mutaaf, Sâi, Tıgıcı, Tüfekçi, Tatar, Hakkak, Çulha, Kalaycı, Kazancı, Cambaz, Zorba, (Cambaz ve Zorba şenliklerde çok zor gösteriler yapan akrobatlar), Hayalbaz (Karagöz oynatıcısı), Meddah, Saraç, Hamal, Çoban, Pabuççu, Kazaz, Kuyumcu, Demirci, Boyacı, Nalbant, Hamamcı, Tellak, Dülger, Kahveci, Remmâl, Cinci, Cündi, Şeyh, Kadı, Müftü, Sofu, İmam, Koltukçu, Avcı, Katip, Şair, Derviş, Yoldaş.

Tam elli tane meslek! Bugün bunların çoğu artık yok. Şimdi bu meslekleri burada açıklamaya kalkarsak bize dört beş sayfa daha lazım ki o kadar da yerimiz yok maalesef.

Bu destanı yazan kişi, tembel olduğunu söylemenin dışında bize neler söylüyor? Aslında çok daha ciddi şeyler fısıldıyor bize. Ben şiiri okuduğumda şunu anladım: Hangi meslekler, hangi işleri yaparlar ve bunları yapmak ne kadar da zordur! Şairimiz, aslında meslek gruplarını sayarken aynı zamanda bunları yapmanın ne kadar meşakkatli işler olduğunu da bir bir saymış oluyor.

Bu tür destanlar, Özkul Çobanoğlu'nun sınıflamasına göre iki başlık altında değerlendirilebilir: Birincisi *Esnaf Destanları* grubudur. Bu tür metinleri özelliği şudur: “*Âşıkların bir bakıma âşıklığı yüceltmek için kurmaca olarak çeşitli mesleklere girdikten sonra bütün bu mesleklerin kendilerince kötü olan taraflarını göz önünde bulundurarak terk edişlerini ve en sonunda da şairlikte karar kılışlarını konu alan destanlardır.*”¹²

İkinci grup ise *Meslek Destanları* adıyla anılmaktadır. Bu metinlerdeki temel konu ise şudur: “*Konu edindiği meslekleri veya mesleği ‘esnaf destanları’nda olduğu gibi tamamen zemmetmek yerine halkın, köylünün veya âşığın dünya görüşüne göre olabildiğince objektif ölçütler ortaya koymaya çalışarak övdüğü veya yerdiği destanlardır.*”¹³

12 Çobanoğlu, *age*.

13 Çobanoğlu, *age*.

Bizim bu şiirimizin *Meslek Destanları* grubuna girdiği anlaşılıyor. Peki bir diğer tembellik destanı olan *Esnaf Destanları* acaba bize neler söylüyor? Onu da inşallah bir başka yazımıza bırakalım.

Ne Oblomov ve ne de bizim destanlarımızın tembelleri tembelliğe övgüler düzmüyorlar. Belki de tam aksine çalışmamayı kendine felsefe edinenlerin sefaletini anlatıyorlar. Her işe bin kulp bularak kendi yetersiz doğalarını, işlerin yetersizliği ve zorluğuyla örtmeye çalıştıklarını ama bunu da beceremediklerini anlatıyorlar. İnsana dair her ne nerede bir anlatı varsa, yaşayan ve ileride yaşayacak olan insanlar ondan kendilerine, kendilerini daha insan yapmak yolunda muhakkak paylar alacak, dersler çıkaracaklardır. Destanlar da insana dairdirler ve onların “*Anadolu destanlarında toplum hayatına ilişkin konulara rastlanır. Savaşlar, isyanlar, doğal yıkıntılar, ekonomik bozukluklar, sosyal dengesizlikler, toplumsal eleştiriler, özlem duyulan şeyler, vb.*”¹⁴ şeklinde tanımlanan belli başlı konuları hiçbirimizin bigâne kalamayacağı şeylerdir. Bu metinleri sadece görmek ve okumak yetmiyor, bu hazinelerimize bakmayı bilmeli ve onlardan çağın icabına göre cevherler çıkarmanın yollarına bakmalıyız.

14 Ahmet Şükrü Esen, *Anadolu Destanları*, Haz.: Pertev Naili Boratav, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991, s. 30.